

Миталипов К.М.

МОЛДО НИЯЗДЫН ЫРЛАРЫ – ТААЛИМ-ТАРБИЯНЫН КЕНЧИ

Миталипов К.М.

ПЕСНИ МОЛДО НИЯЗА – ДОСТОЯНИЕ ВОСПИТАНИЯ

К.М. Mitalipov

SONGS MOLDO NIYAZ – THE HERITAGE OF EDUCATION

УДК: 152.3

Молдо Нияз XIX кылымда жашап өткөн кыргыз акындарынын “Чолпон жылдызы”. Анын ырларынын кудурети ушунчалык, элдин жүрөк түпкүрүнөн түнөк таап, муундан-муунга өтүп, аяр аздектелип, бүгүнкү күндөргө чейин эл оозунда ырдалып келет.

Негизги сөздөр: Молдо Нияз, тарбиялоо, кенчи, акын.

В статье рассматривается поэзия Молдо Нияза выходца из Южного региона Кыргызстана XIX века. В его поэзии воспеваются философские мысли о жизни, труде, нравственности, традиции и обычаи кыргызского народа.

Ключевые слова: Молдо Нияз, воспитание, достояние, поэт.

The article discusses the poetry of Moldo Niyaz native of the southern region of Kyrgyzstan of the nineteenth century. In his poetry praises the philosophical thoughts about life, work, morals, traditions and customs of the Kyrgyz people.

Key words: Moldo Niyaz, education, heritage, poet.

Молдо Нияздын Бото Курбан байга жолугушу төмөндөгүдөй жагдайда өткөн. “Машалаң жайлоосу Тентек уруусунан чыккан Бото Курбан деген байга таандык болуптур. Бай жайлоого тууган-уруктары менен көчүп чыккандан көп өтпөй чайыттай асман, заматта алай-дүлөйгө түшүп, мөндүр аралаш жааган жамгырга чыдабай, кой эчкилер маарап, уйлар бөкүрөт. Жайлоо кыңыр болгондуктан мал да, адам да басууга мүмкүн болбой калат. Байдын тууган-уруктары аркан, чылбырларга төө, уй, жыйкыларды байлашып, малды аман алып калышат. Ыраазы болгон Бото Курбан элге эки төөнү союп таратып берет. Ошол күндөрү Молдо Нияз акын Калтыңдан Көвак жайлоосуна өтөт экен деген сөздү уккан бай акынды Туура-Корумдан тостуруп алып, өзүнүн ак өргөөсүндө меймандайт” (3). Молдо Нияз жашап өткөн заманда байлар эл арасында даңкталып калган акындарды өзгөчө урматтап-сыйлашкан. Акындар болсо жамгырдай төккөн ырларында байлардын мыкты сапаттарын, касиеттерин калың элге даңазалап, алардын кадыр-баркын көтөрүшкөн. Ошондой эле, “Ойлогон ойду кыстаган турмуш жеңиптир” демекчи, төкмө акындар да ырдаган ырлары үчүн тартуу алышып өткөрүшкөн жана өздөрүнүн өнөрлөрүн тынымсыз курчутуп турууга мажбур болушкан.

Бото Курбан байдын акынга көңүл бөлүшүнөн анын жөн билгилиги, талантты сыйлары, аң-сезиминин жеткилендиги көрүнөт. Ошону менен бирге мындан Молдо Нияздын элге төбөсү көрүнгөн кыргыздын калың журтчулугуна таанымалдыгын байкоого болот.

Молдо Нияз ырында Тентек деп аталган майда уруунун бекеринен мындай атка конбогондугун, алардын урду-кетти, телбе, тескери сүйлөгөн сөздөрүнүн өзгөчө кызыктуулугун мүнөздөп, аты тентек болгону менен, өздөрү жакшы элдигин мактайт: Бото Курбандын бышык, саран байлардын эмес “дарыя”, март, бай экендигин мындайча даңазалайт:

“Телве тескери сүйлөгөн,
Тентек, жакшы эл экен,
Эки нарын кулаткан,
Элин этке жыргаткан,
Бото Курбан март экен.”

Акын ырында марттыкка, адамгерчиликке үндөгөн педагогикалык идея жатат. Акын эки күн байдын айылында болуп, ыр ырдап, Көвак жайлоосуна өтүүгө камынганда, акындын ырларына куштар болуп, аны кетируүгө кыйбагандар сыртта турган акындын аса таягын бекитип коюшат. Аса таягын издеген Молдо Нияз:

“Менин асам жоголду,
Ашканага коём деп,
Асал алып койдубу?
Сөйөнүп тышка чыгам деп,
Касал алып койдубу?
Ат кылып минип ойнойм деп,
Балдар алып койдубу?
Таянып тышка чыгам деп,
Чалдар алып койдубу?”

Жогорудагы саптардын мазмунунан улам төмөнкү ойлорго кабыласың: Акындын аса таягын бекитишип, бир чети, андан кандай жооп, аракет болорлугун күтүшүп, ошого кызыгышып, аны сынап көргүлөрү келишкен болуш керек. Молдо Нияз таягын чындап эле жоголду бекен деп, кейигендей да түрү бар. Бирок акындын жооптору алар күткөндөн да жогору болгондугуна суктанбай, таң калбай, коё албайсың. Башкача айтканда, “Таягым кимдир бирөөлөрдү кызыктырып, керектүү болгон үчүн алгандыр” - деген мазмунда ырдайт. Андан ары таяктын кандай дарактан жасалган-

дыгын айтып келип, менин таягым силерге ушунчалык керек болсо, уурдабай-нетпей эле, өзүнөргө ашыкча сөздү арттырбай, минтип даярдатып алсаңар болот деген маанидеги ой таштайт. Уят болуп калышарын ыр саптарында баса белгилеп, алгандарды аргасыздан ойлорго чөмүлтөт, түйшөлтөт. Муну “гоогалап, тооматты коём” деген сөздөр менен таамай берет. Баарынан да анын акындык дараметинин аябагандай курчтугуна, даана, таасын сүрөткерлигине, нукуралыгына, чындык менен куюлушкан шайкештигине суктанбай кое албайсың.

“Менин асам сурасан,
Сары күнгөй ыргайы.
Ыргайы өсөт ноодалап,
Эгемберди бай кеткен,
Сары-Кол карай соодалап.
Асамди таап бервесен
Кайтып келем гоогалап.
Торпогуң койдун шиверге,
Асамди таап бервесен,
Тооматты коём силерге,
Уйуңду койдун шиверге,
Асамды алып келвесен,
Уятты коём силерге,” - деп, ырдаганда акындын

таягын колуна карматышып, атка мингизишкен экен.

Акын элдик үрп-адаттарды, салттарды жогору баалагандыгын, барктагандыгын, ошол төгөрөктө жашаган мыкты балбандарды, улакчыларды беш колундай билгендигин, алардын аттарын ар дайым даңазалап жүргөндүгүн анын төмөнкү ыр саптары айгинелейт:

“Охнага сен барсаң,
Балтабайдын белинде,
Алкагы күмүш Тегмат бар.
Төрт үйлүү төлөк ичинде,
Улакчы бала Бегмат бар.
Сай боюнда дагы бар,
Сатывалды дагы бар.
Атилас, шайи, малга бай
Андан ары сен барсаң,
Гүлжигит деген дагы бар.
Атыккан катта байларда,
Алтын менен күмүш бар.
Ак-Суу бойлоп барганда,
Абди, Карим, Жунус бар,
Нарктуу гүрүч сартта бар.
Кара-Даван сен барсаң,
Төрөкул менен Токто бар.
Тоо аралап сен барсан,
Салкын жайлоо шейит бар.
Тамашага сен барсаң,
Ат үстүндө ойногон,
Кармашканын койбогон,
Гүлжигит уулу Сейит бар”

Жогорудагы саптар Молдо Нияздын ар түркүн элдик өнөргө берилип кызыккандыгын, эли-жери, Ата-

Мекенин терең сүйгөндүгүн күбөлөйт жана жаштарды элдик оюндарды сүйүүгө тарбиялайт.

Акын каймана түрдө кыргыздын мал жандуу экендигин айтып, элдик той-тамашанын ажары болуп эсептелген аттардын байге жарышынын күйөрманы экендигин жашырбайт. Түн уйкусун безип, аттарды таптап, табына жеткирген саяпкерлердин өнөрүн жогору баалайт. Үй жаныбары, маселен, койдун жакшы жан, макулук экендигин айтат:

Мисалы:

“Терлеп, терлеп ат чапсам,
Телторудан озбоду.
Теңирим салды шу гөйгө,
Тек жаткан дартим козголду.
Козголбос коңур жанивар,
Койдон жакшы бар бекен.
Дүвүртөтүп ат чапсаң,
Тойдон жакшы бар бекен.
Короолуу катта той болсо,
Колтугун керип ат кетет.
Алыска койгон соорунга,
Алпечтеп багып тапталган,
Аргымак сыңдуу ат жетет.”

Акын өзүнүн элинин чарбачылыгынын көркүн ырга кошот:

“Ак арпасы күрүчтөй,
Ак буудайы күмүштөй.
Таалим көргөн молдой,
Тамаша болот элибиз,
Макасы токой чарбактай,
Ар даанасы бармактай.
Бүүсайнек аттуу суусу бар,
Охна болот элибиз.
Ак-Суунун боюн жайлаган,
Адырга малын айдаган.
Чечилишип сүйлөшкөн
Найман болот элибиз.”

Бул ыр саптары жаштарды эли-жерди сүйүүгө, патриоттуулукка тарбиялайт.

Төмөнкү саптарында акын заман өзгөрүп, кыргыздар менен өзбектерге жакшы доор келерлигин, дасторкону нанга толуп, молчулук, токчулук, кут толорлугун баяндап, жакшылыктан, келечектен күдөрүн, үмүтүн үзбөйт:

“Кыргызга доор келгенде,
Коктусунда мал жайнайт.
Казанында май кайнайт,
Куйрук менен эт жайнайт.
Сартка доор келгенде,
Самоордо чай кайнайт.
Колунан учу бүрүштөп,
Самоордо олтуруп,
Көк чай менен күрүч жейт.”

Ошентип, Молдо Нияз акындын чыгармаларынын тереңинде катылган орошон ойлорду иликтеп, изил-

деп, калың элге жеткирүүнүн, жаш мундарды таалим-тарбиялоо ишинде натыйжалуу пайдалануунун зор милдеттери али алдыда турат.

Адабияттар:

1. Молдо Нияз. Санат дигарастар. - Б., 1988-ж.
2. Кочкоров С. Молдо Нияз акындын экинчи өмүрү: “Баткен таңы” газетасы, 2001-ж. - 19-апрель.
3. Кочкоров С. Көрсөтүлгөн макалада.

Рецензент: д.пед.н., профессор Момуналиев С.
